

MAXSUS MAKTABDA TABIATSHUNOSLIK O'QITISH DASTURINING MAZMUNI: GEOGRAFIYA FANI MISOLIDA

Tabiiy fanlar fa'kulteti Biologiya va uni o'qitish metodikasi kafedrası o'qituvchisi D.I.Mustafaqulova
Logopediya yo'nalishi I – kurs magistr
Sh.I.Axmatqulova.

Annotatsiya:Maxsus maktablarda geografiya fanini o'qitish orqali o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini, mantiqiy fikrlay olish qobiliyatini, aqliy rivojlanishini, o'z-o'zini anglash salohiyatini shakllantirish va o'stirish, ularda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni tarkib toptirish hamda ijtimoiy hayotlari va ta'lim olishni davom ettirishlari uchun zarur bo'lgan bilimlar beriladi.

Kalit so'zlar:Geografiya, sayyora, yer, tasavvur, o'qitish, ilmiy dunyoqarash,mantiqiy fikr, ijtimoiy-iqtisodiy bilimlar, tabiatdan oqilona foydalanish, geografik obe'ktlar, tog', daryo, o'rmon, tekislik, past tekisliklar, tasavvur qilish.

Geografiya-insoniyat yashovchi sayyora, ya'ni yer haqida to'liq tasavvur hosil qilish uchun ma'lumot berishga qaratilgan yagona o'quv fanidir.

Maxsus maktablarda geografiya fanini o'qitish orqali o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini, mantiqiy fikrlay olish qobiliyatini, aqliy rivojlanishini, o'z-o'zini anglash salohiyatini shakllantirish va o'stirish, ularda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni tarkib toptirish hamda ijtimoiy hayotlari va ta'lim olishni davom ettirishlari uchun zarur bo'lgan bilimlar beriladi.

Ko'zi ojiz bolalar maktablarida geografiya ta'limining asosiy vazifalari:

- o'quvchilarni yer kurrasida ro'y beruvchi tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar hamda hodisalarga oid bilimlar bilan tanishtirish;

- o'quvchilarda yer haqidagi ilmiy dunyoqarashlarini shakllantirish, ijtimoiy-iqtisodiy bilimlarni tarkib toptirish;

- buyuk mutafakkirlarimiz va hozirgi davrdagi Vatanimiz geograf olimlarining faoliyatlari bilan tanishtirish, ta'lim mazmunini tevarak-atrofdagi mahalliy va tarixiy materiallar bilan boyitish orqali o'quvchilarni milliy va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash;

- dunyo davlatlari va turli regionlardagi jamiyat va tabiatni o'zaro bog'liqligi, geografik ob'ekt, jarayon va hodisalar haqidagi bilim va tushunchalarni berish;

- yer kurrasining tabiiy manzarasi, tabiatdan oqilona foydalanish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, aholi turmush darajasini ko'tarish, atrof-muhit holatini yaxshilash vositalari va usullari haqida mantiqiy fikrlashga o'rgatish;

Yangi ta'lim tizimi asosida tuzilgan ushbu geografiya dasturi bo'yicha geografiya kursi alohida o'quv predmeti sifatida 5-sinfdan boshlanadi.

O'quv rejada "Geografiya" faniga 5-sinfda haftasiga 1 soatdan, 6-10-sinflarda haftasiga 2 soatdan ajratilgan.

Maxsus maktablarda geografiya ta'limini tashkil etishda umumta'lim maktablari uchun ishlab chiqilgan o'quv dastur 1 yil muddatga uzaytiriladi ya'ni, 5-9 geografiya o'quv dastur 5-10 sinf tarzida uzaytiriladi. Bunga sabab ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarni atrof olamni idrok etishdagi tasavvurlarni shakllantirish uzoq muddat talab etadi. Masalan: geografik obe'ktlarni tog', daryo, o'rmon, tekslik, past teksliklarni tasavvur qilishlari qiyin, o'z ko'zlari bilan ko'rmay, boshqa sensor o'rganlari orqali ularni his etadilar. Xarita bilan ishlash va amaliy mashg'ulotlardagi murakkabliklarni alohida ko'rsatib o'tish joiz.

Shu tarzda mavzularni surilib borishi va asta sekin murakkablashib xamda kengayib borishi, ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning nafaqat elementar balki murakkab geografik bilimlarni yanada to'laroq o'zlashtirishlariga imkon beradi.

Ko'zi ojiz bolalar maktab internatlarining o'quvchilari geografiya bilan o'quv fani sifatida 5-sinfda tanishadilar. Ungacha boshlang'ich sinflarda tabiatshunoslik darslarida bolalar muayyan hajmda geografik bilimlar oladilar. Chunonchi tabiat, quyosh, sayyora, yulduz, jonli va jonsiz tabiat, ob-havo, yer yuzining ayrim shakllari hamda issiqlik mintaqalari haqida dastlabki ma'lumotlarni egallagan bo'ladilar. Boshlang'ich tabiiy geografiya kursi ana shu geografik bilimlarga asoslanadi.

5-sinf "Tabiiy geografiya boshlang'ich kursi" ning mavzusini o'rganish davomida (maxsus maktab o'quvchilari ya'ni ko'zi ojiz bolalar) geografiya fani, uning tarmoqlari, rivojlanish tarixi, tadqiqot usullari bilan tanishadilar, geografik kashfiyotlar haqida tasavvurga ega bo'ladilar. Bu bo'limda o'quvchilar e'tiborini geografiyani rivojlanishiga katta hissa qo'shgan O'rta Osiyolik olimlarga, xususan Muhammad al-Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Ahmad al-Farg'oniy, Mirzo Ulug'bek, Zahiriddin Muhammad Boburlarning ishlariga qaratish lozim. Shu bilan birga geografiyaning, geografik bilimlarning xalq xo'jaligini yuritishda, ekologik sharoitni yaxshilashdagi, tabiatni muhofaza qilishdagi ahamiyatini o'quvchilar tushunib olishlari lozim. O'quvchilar geografik bilimlar qanday to'planishi to'g'risida, hozirgi zamondagi tadqiqotlar to'g'risidagi tasavvurga ega bo'lishlari kerak.

6-sinfda "Tabiiy geografiya boshlang'ich kursi"ning dunyo atmosferasi, biosferasi va tabiat komplekslari kabi bolimlari organilgach o'quvchilar "Materiklar va okeanlar tabiiy geografiyasi" kursini o'rganishni boshlashadi. Bunda o'quvchilar dunyo atmosferasi, biosferasi, tabiati, iqlimi, yer yuzasining shakllanish tarixi, geografik qobiqning gorizontal hamda vertikal tuzilishi, materiklar va dunyo okeanlari, ularning chegaralari, reliefi, tekshirilish tarixi, geologik tuzilishi, iqlimi, tabiatining o'ziga xos jihatlari, tabiiy geografik o'lkalari, tabiatini muhofaza qilish bo'yicha olib borilayotgan ishlar kabilar haqida bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'ladilar.

7-sinfning birinchi yarmida Shimoliy Amerika va Yevraosiyo materiklarining chegaralari, reliefi, iqlimi, tabiatining o'ziga xos jihatlari, tabiiy

geografik o'lkalari kabilar haqida bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'ladilar. O'quv yilining ikkinchi yarim yilligida "O'rta Osiyo va O'zbekiston tabiiy geografiyasi" kursining O'rta Osiyo tabiiy geografiyasi bo'limi izchillik bilan o'rganiladi.

8-sinfda "O'rta Osiyo va O'zbekiston tabiiy geografiyasi" kursining O'zbekistonning tabiiy geografiyasi bo'limi uch chorak davomida o'rganiladi. To'rtinchi chorakdan boshlab "O'zbekiston iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi" kursi boshlanadi. Bu kurslarni o'rganilishi davomida hududning tabiiy geografik o'rniga, iqlimi, o'simlik va hayvonot dunyosi, o'lkalariga tarif beriladi. So'ngra iqtisodiy geografik o'rniga baho berish, aholi milliy iqtisodiyot tuzilishi, sanoat geografiyasi, uning tarmoqlari geografiyasi iqtisodiy kabilar haqida bilim, ko'nikma va malakalar beriladi.

9-sinfda "O'zbekiston iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi" kursini 3 chorak davomida o'rganish asosida xalq xo'jaligi, uning tarmoqlari geografiyasi, ishlab chiqarishning ixtisoslashuvi, kooperativlashuvi, markazlashuvi, sanoat va qishloq xo'jaligining intensiv va ekstensiv rivojlanishi, aholiga xizmat ko'rsatish va transport geografiyasi, xalqaro iqtisodiy aloqalar, hududiy ishlab chiqarish majmualari, iqtisodiy geografik rayonlashtirish kabilar o'rganiladi. 4- chorakdan esa Jahon iqtisodiy - ijtimoiy geografiyasi kursi o'rganilaboshlaydi. Bu kursni o'rganish davomida siyosiy xarita tushunchasi, mamlakatlarning guruhleri va turlari, davlatlarni boshqarish shakllari, xalqaro- iqtisodiy va siyosiy tashkilotlar, jahon tabiiy resurslari, jahon aholisi haqida bilim, ko'nikma va malakalar beriladi.

10-sinfda "Jahon iqtisodiy - ijtimoiy geografiyasi" kursini o'rganish davom ettiriladi. Bu kursni o'rganish davomida siyosiy xarita tushunchasi, mamlakatlarning guruhleri va turlari, davlatlarni boshqarish shakllari, xalqaro- iqtisodiy va siyosiy tashkilotlar, jahon tabiiy resurslari, jahon aholisi, ilmiy texnika inqilobi va jahon xo'jaligi, jahon xo'jaligi tarmoqlari geografiyasi, jahonning regional tavsifi, Evropa, Osiyo, Afrika, Shimoliy Amerika, Janubiy Amerika, Avstraliya va Okeaniya davlatlari, ularning o'ziga xos iqtisodiy, ijtimoiy geografik jihatlari, haqida bilim, ko'nikma va malakalar beriladi.

5 – sinf “Tabiiy geografiya boshlang‘ich kursi”

Maxsus maktab o‘quvchilari quyidagi bilimlarga ega bo‘lishlari kerak:

- Er yuzining qanday kashf etilishi va o‘rganilishi;
- Er yuzini va tabiatini o‘rganishda Muhammad Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Mahmud Qoshg‘ariy, Nosir Hisrov ishlari haqida dastlabki ma’lumotlarni;
- yo‘nalish azimuti va masofani o‘lchashni;
- mashtab va uning turlarini;
- azimut bo‘yicha yurishni;
- oddiy topografik plan tuzishni;
- geografik xaritani va uning ayrim turlarini;
- Quyosh, oy, yulduzlar va sayyoralarni;
- geografik kenglik va uzunliklarni;
- yerning Quyosh atrofida va o‘z o‘qi atrofida aylanishini;
- yil fasllarini;
- yerning ichki tuzilishini, yer toshqobig‘ini;
- yer yuzida tarqalgan otqindi, cho‘kindi jinslarni;
- yer po‘stidagi harakatlarni: tog‘ hosil bo‘lishi, vulqonlar, yer qimirlashni;
- yer qimirlash mintaqalarini;
- yer yuzi relefining asosiy shakllari: tog‘, yassi tog‘lik, tekislik, qir, botiq, okean havzalarini;
- asosiy foydali qazilmalarni;
- yerning suv qobig‘i (gidrosfera) ni va uning qismlarini;
- okean osti relefining asosiy shakllarini;
- suvning sho‘rligi, oqimlar, okean boyliklarni;
- Yer osti suvlari, artezan buloqlarni;
- daryo vodiysi, o‘zani, havzasini, tog‘, tekislik daryolarini;
- ko‘l va muzliklarni.

Maxsus maktab o‘quvchilari quyidagi ko‘nikmalarga ega bo‘lishlari zarur:

- ob’ektlarning xaritadan geografik o‘rnini aniqlash;
- daraja to‘ri yordamida joyning geografik koordinatasini topishni;

- Katta Ayiq va Oltin qoziq (Qutb) yulduzlariga qarab gorizont tomonlarni aniqlash;
- otqindi, cho‘kindi tog‘ jinslarini farq qilish;
- tabiiy xaritadan joy balandligini aniqlashni;

Maxsus maktab o‘quvchilari quyidagi malakalarga ega bo‘lishlari zarur:

- asosiy shartli belgilar yordamida geografik ob’ektlarni xaritadan ko‘rsatish;
- Kompas, Quyosh, Katta Ayiq yulduzlari yordamida dunyo tomonlarini aniqlab topish;
- xarita va globusdan geografik koordinatlarni, yo‘nalishlarni, masofalarni aniqlab topish;
- ikki nuqta orasidagi haqiqiy masofani masshtab asosida hisoblab chiqarish;
- Quyosh sistemasidagi sayyoralarni yoddan aytib bera olish;

6- sinf Geografiya (Materiklar va okeanlar tabiiy geografiyasi)

Maxsus maktab o‘quvchilari quyidagi bilimlarga ega bo‘lishlari kerak:

- Yerning havo qobig‘i- atmosferani, uning qatlamlarini;
- havo harorati, bosimini musson, passat, g‘arbiy shamollarni;
- havo namligi, bulutlarni;
- ob-havo va iqlimni, issiqlik mintaqalarini;
- biosfera-hayot qobig‘ini, insonning biosferaga ta’sirini;
- tabiat komplekslari haqida oddiy tushunchani;
- geografik mintaqalar va asosiy tabiat zonalarini;
- O‘zbekiston Respublikasini, o‘zi yashaydigan joyni;
- Yer yuzida materik va okeanlarning joylashishi xususiyatlarini;
- kartografik bilimlarning rivojlanish tarixini;
- geografik qobiqni, uning chegaralarini rivojlanishini;
- Yer yuzi relefining shakllanish qonuniyatlarini;
- zonallik va balandlik qonuniyatini;
- tabiat komplekslarini;
- okean havzalari va ichki quyilish havzalari bo‘yicha daryolarning taqsimlanishini;

- materik va okeanlarning paydo bo'lishi va o'zgarishlarini;
- Dunyo okeanini butun yer iqlimiga ta'sirini;
- har bir okean haqidagi ma'lumotlarni;
- okean suvi harakati, sho'rli va boshqa xususiyatlarini;
- boyligini, ulardan foydalanish va muhofaza qilish haqidagi bilimlarni bilishi zarur.

Maxsus maktab o'quvchilari quyidagi ko'nikmalarga ega bo'lishlari zarur:

- meteo asboblarning yordamida harorati, shamolning yo'nalishini aniqlash;
- yerning qobiqli tuzilganligini aytib berish;
- iliq va sovuq oqimlarning iqlimga ta'sirini aytib berish;
- havo massalarining tarkib topishini;
- yer yuzidagi tabiat zonalari, iqlim mintaqalarining hosil bo'lishini aytib berish;
- tun va kunning yil fasllarining almashishini aytib berish;
- biosfera organizmlarning tabiatga ta'sirini aytib berish.
- xaritadan yog'in miqdorini aniqlay olish;
- izoterma belgilar bo'yicha haroratni aniqlay olish;
- yerning iqlim mintaqalari va o'lkalarini ayta olish;
- atmosferaning isish jarayonini ayta olish;
- yer kurrasining qobiqli tuzilishini ayta olish;
- havo massalarining xususiyatlarini ayta olish;
- suvning aylanma harakatlarini aytib bera olish;
- siklon va antitsiklonda ob - havoni tasvirlay olish;
- iqlimning o'zgarishini ayta olish;
- havo massalari va shamollarning vujudga kelishini aytib bera olish;
- yer osti suvlari va manbalarining hosil bo'lishini, ulardan foydalanishni aytib bera olish;
- dunyo okeanida oqimlarning vujudga kelishi, okean suvining harakatlarini;
- atmosfera frontlarining vujudga kelishi va ularning ob – havo holatiga ta'sirini;
- ayrim hududlarning tabiat, aholi, xo'jalik xususiyatlarini;

- yer yuzidagi ayrim landshaftlarning o‘simlik va hayvonot dunyosidagi xususiyatlarini;
- xavfli tabiat hodisalari, ularning hududlarda tarqalishini (qurg‘oqchilik, sel kelishi, suv toshqini, qattiq sovuq, muzlanish, ko‘chki va boshqalarni);
- landshaftlarning zonal va azonal tabaqalanishi sabablarini ayta olish;
- yuqori va past bosimli o‘lkalarning vujudga kelish sabablarini ayta olish;
- muzliklarning yer tabiatiga ta’sirini ayta olish;
- atmosfera oqimlarining vujudga kelishi va ularning ob-havo holatiga ta’sirini;
- biosferaning paydo bo‘lishi va rivojlanishini ayta olish;
- inson faoliyati ta’sirida quyidagi tabiat ob’ektlari: daryolar, ko‘llar, botqoqliklar, yerosti suvlarining o‘zgarishini;
- inson faoliyati ta’sirida o‘simlik va hayvonot dunyosining o‘zgarishini;
- landshaftlarning o‘zgarishini aytiib berishlari zarur.

Maxsus maktab o‘quvchilari quyidagi malakalarga ega bo‘lishlari zarur:

- ob-havodan darak beruvchi belgilarni oldindan aytib bera olish;
- O‘zbekistondagi eng baland cho‘qqilarni, eng chuqur botiqlarni xaritadan ko‘rsata olish.
- shartli belgilar yordamida tegishli geografik ob’ektlarni xaritadan ko‘rsata olish;
- xarita va globusdan geografik koordinatalarni aniqlab topish;
- xaritadan ob’ektlarni, balandlik (chuqurlik) larni aniqlab topish;
- Dunyo okeani uning qismlarini xaritadan ko‘rsata olish;

7-sinf Geografiya Materik va okeanlar tabiiy geografiyasi va o‘quv yilining davomidan (O‘rta Osiyo tabiiy geografiyasi)

Maxsus maktab o‘quvchilari quyidagi bilimlarga ega bo‘lishlari kerak:

- har materikning o‘ziga xos xususiyatlari, tabiati, tabiiy resurslari, aholisi, tabiiy resurslardan foydalanish va tabiat muhofazasini;
- har bir materikning tabiiy geografik o‘lkalarini;

- insonning xo‘jalik faoliyati natijasida butun dunyo tabiatida ro‘y berayotgan asosiy

o‘zgarishlarni;

- tabiiy geografik rayonlashtirish nima ekanligini;

- O‘rta Osiyo va O‘zbekiston tabiiy geografik o‘rnining o‘ziga xos xususiyatlarini;

- mavzuli geografik va topografik xaritalarni;

- vaqt hisobi, taqvimlarni;

- aholining quruqlik suvlaridan foydalanishlarini;

- daryolarning to‘yinish manbalarini;

- iqlimni hosil qiluvchi omillarni;

- xarita bo‘yicha vaqtning almashinish chiziqlarini;

- quruqlik suvlarini muhofaza qilish yo‘llarini;

- tabiiy resurslarning asosiy turlarini;

- asosiy geologik eralarni, davrlarni;

- havo massalarining asosiy tiplarini;

- hududlar, o‘lkalar, o‘z joyini bilishi zarur.

O‘quvchilar quyidagi ko‘nikma ega bo‘lishlari zarur:

- ob-havo bashorati (prognoz) ning qanday aniqlanishini;

- o‘z joyining tabiatini;

- iqlim xaritasidan ob-havoni;

- atmosferada haroratning taqsimlanishi;

- tuproqlar zonal tiplarining asosiy xususiyatlarini tushuntira olishlari;

- siklon va antitsiklonda ob-havoni tasvirlay olishi;

- ozon qatlamining yerdagi hayot uchun, ahamiyatini;

- iqlimning inson faoliyati ta‘sirida o‘zgarishini;

- inson faoliyati natijasida landshaftlarning o‘zgarishini;

- atmosfera frontlarining vujudga kelishi va ularning ob-havo holatiga ta‘sirini;

- landshaftlarning zonal va azonalligining sabablarini;

- ayrim hududlar iqlimidagi tafovutlarni;

- foydali qazilma konlarining joylashishini;

- daryolar, ko‘llar, botqoqliklar, yerosti suvlarini;
- ayrim hududlar iqlimi va mikroiqlimini;
- tuproq unumdorligini, madaniy tuproqlarni;
- o‘simlik va hayvonot dunyosini;

O‘quvchilar quyidagi malakalarga ega bo‘lishlari zarur:

- Yer yuzidagi eng baland cho‘qqilarni, eng chuqur botiqlarni xaritadan ko‘rsata olish;
- yer yuzidagi tabiat komplekslarini yoddan aytib berish;
- yerning iqlim mintaqalarini yoddan aytib xaritadan ko‘rsatib berish;
- tabiat hodisalarini fasliy davriy o‘zgarishlarini aytib berish.
- turli soat mintaqalarida joylashgan hududlarda vaqtning farqlanishini hisoblab chiqarish;
- izoterma va mutlaq belgilar bo‘yicha haroratni aniqlab topish;
- eng muhim shartli belgilar yordamida tegishli geografik ob’ektlarni tafsiflashni;
- xaritadan tegishli hududda radiatsiyaning umumiy miqdorini o‘lchab topish;
- xavfli tabiat hodisalari, ularning hududlarda tarqalishini (qurg‘oqchilik, sel kelishi, suv toshqini, qattiq sovuq, ko‘chki va boshqalarni) aytib bera olishi;

Xulosa qilib aytganda, zaif ko‘ruvchi bolalar maxsus maktabida boshqa fanlar rivojlanishi bilan tabiatshunoslik fani ham rivojlana bordi. Bu fan orqali zaif ko‘ruvchi o‘quvchilarni mustaqil mehnatga o‘rgatish, ya’ni botanika darslari orqali o‘simliklarni parvarish qilish, qishloq xo‘jaligida sabzavot, mevalarni yig‘ishda kattalarga nrdam berish orqali amalga oshirildi, zoologiya darslarida hayvonlarga bo‘lgan munosabatlar shakllantirildi, “Odam va uning tuzilishi” fanini o‘qitish orqali o‘z organizmining tuzilishi, sog‘liqni saqlashdagi omillar haqida tushunchalarga ega bo‘lishi uchun nrdamchi maktab o‘qituvchilari o‘quvchilar bilan tarbiyaviy ishlar olib bordi.

Har qanday fan bo‘yicha ta’lim beruvchi o‘qituvchi o‘z fanining ustasi, chuqur bilimlarga ega, ayniqsa, hozirgi zamon texnologiyasi asosida didaktik

o‘yinlar orqali ta’lim-tarbiya bersagina, talabalar, o‘quvchilarning o‘z faniga nisbatan qiziqishini orttiradi.

Bizga ma’lumki, zaif ko‘ruvchi bolalar maktabi` turli xil kontingentga ega bo‘lgan o‘quvchilardan tashkil topadi. Bunday o‘quvchilarga ta’lim-tarbiya beradigan har bir fan o‘qituvchisi ularning darsni tushunish qobiliyati, nutqi, idrok qilish iqtidori, tafakkuri qay darajada rivojlanganligini oldindan bilishi va shunga asosan darsga tayyorlanib o‘quvchilarning xususiyatlariga qarab darsni yakka (individual) va guruhli (frontal) tushuntirishi kerak. Tabiatshunoslik fanidan beriladigan har bir mavzu zaif koruvchi o‘quvchilarning ruhiy va jismoniy kamchiliklarini hisobga olgan holda tuzilgan. Tabiatshunoslik fanini zaif koruvchi o‘quvchilarga o‘qitish orqali ularning tabiatga bo‘lgan munosabatlari boshlang‘ich sinfdan to 10- sinfgacha rivojlanib mustahkamlanib boradi. Ular biologiya, zoologiya fanlaridan bilim oladi. O‘qituvchi o‘quvchilarga o‘simliklarning xilma-xilligi, yovvoyi o‘simliklar, madaniy o‘simliklar, ularni parvarish qilish va ulardan foydalanish kabi tushunchalarni beradi. O‘quvchilar uyda o‘stiriladigan o‘simliklarni tushunib, maktab hovlisida o‘sadiganlarni ko‘radi, ularni sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda parvarish qiladi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati.

1.D.I.Mustafaqulova.Developing of sustematic thinking of students in biology courses.2020-11-09.

2. D.I.Mustafaqulova.Darslarda muammoli o‘qitish texnologiyasi.Ta’lim texnologiyalari.2016.Toshkent 91-95 bet.

3. D.I.Mustafaqulova. Махсус мактабларда экологик таълим-тарбияни ташкил этиш ва амалга ошириш принциплари. Ислом Каримов асарларида мамлакатимиз ёшлари ҳаётий позициясини шакллантириш ва таълим – тарбия масалалари. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. 2017 йил 26 май.

4. D.I.Mustafaqulova.Maxsus maktab o‘quvchilarida tabiatshunoslik darslarida tashkil etish masalalarini ilmiy adabiyotlarda yoritilishi.